

آثار باستانی و ارزش های تاریخی

اسباب بازی های عهد باستان

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی

انتشار: ۳۰ مهر ۱۳۹۲ / ۷ دقیقه مطالعه

چکیده مقاله

اسباب بازی های باستانی چرا گمان نکنیم که کودکان در طول تاریخ بازی می‌کردند و برای بازی‌های خود درست مثل امروز ابزار و وسایلی داشته‌اند؟ تاکنون در ایران اشیای باستانی زیادی از دل خاک بیرون آمده‌اند؛ اشیایی که نه درون مقبره‌ای پیدا شده‌اند تا هویت خاصی بگیرند و نه نوشته‌ای همراهشان بوده تا چرایی ساختشان را برای ما روشن کند. اشیایی که یا در ابعاد کوچک ساخته شده‌اند یا نقش و طرحی کودکانه دارند و یا حدس به ابزار بازی بودنشان است. ... این آثار کم هم نیستند؛ دربرگیرنده طیف وسیعی‌اند از سفالینه‌های کو

اسباب بازی های باستانی

چرا گمان نکنیم که کودکان در طول تاریخ بازی می کردند و برای بازی های خود درست مثل امروز ابزار و وسایلی داشته اند؟ تاکنون در ایران اشیای باستانی زیادی از دل خاک بیرون آمده اند؛ اشیایی که نه درون مقبره ای پیدا شده اند تا هویت خاصی بگیرند و نه نوشته ای همراهشان بوده تا چرایی ساختشان را برای ما روشن کند. اشیایی که یا در ابعاد کوچک ساخته شده اند یا نقش و طرحی کودکانه دارند و یا حدس به ابزار بازی بودنشان است.

... این آثار کم هم نیستند؛ دربرگیرنده طیف وسیعی اند از سفالینه های کوچک با شیوه ساخت ناشیانه، پیکرک های گلی و فلزی کوچک انسانی و حیوانی، مجسمه های چرخ دار و پیکرک های مادران با کودکی در آغوش، در کنار آثاری مثل ظروفی با لوله عمودی (شیرمک) و جفجغه و... که همه به نوعی یادآور بازیچه های کودکان ما با توجه به شرایط زمانی آن دوره هستند. این موضوع آن قدرها هم عجیب و دور از ذهن نیست. هنوز هم در روستاهای ما کودکان به همراه پدران و مادران خود در کنار چرخ های سفالگری به ساخت بازیچه های کودکانه مشغولند و با ساخت کاسه و کوزه های ابتدایی و عروسک های انسانی و حیوانی سعی در تجلی تفکرات کودکانه خود دارند.

تحقیقات درباره وسایل بازی کودکان در ایران باستان بسیار اندک است، درست مثل اطلاعاتی که از جایگاه اجتماعی و خانوادگی و وسایل بازی آنها داریم. اما در میان آثار مکشوفه، اشیایی وجود دارند که گواهی می دهند می توان با نگرشی نوین به آنها نگریست؛ مثل نقوش بسیار استریلیزه و تر و تمیزی روی سفالینه های نقاط مختلف ایران مانند تل باکون در فارس و شوش از هزاره پنجم پیش از میلاد، پیکرک هایی از زنان با کودکانی در آغوش از شوش مربوط به هزاره دوم پیش از میلاد یا پیکرک های سفالین، فلزی و شیشه ای که به صورت کاملاً ابتدایی و ساده ساخته شده اند. از طرفی وجود تشابهاتی که بین اسباب بازی های کودکان امروزی با پیکرک های حیوانات ساخته شده از سفال و فلز با چهار چرخ جهت حرکت که از هزاره اول پیش از میلاد بجا مانده، ما را وادار می دارد تا آنها را در میان وسایل بازی قرار دهیم.

موضوع اما فقط به وسایل بازی محدود نمی‌شود؛ آموزش کودکان هم در روزگاران قدیم جایگاه قابل توجهی داشته. از جایگاه اجتماعی کودکانمان در گذشته، تنها می‌توان از نقوش و نگارندهای صخره‌ای ایلامی کمک گرفت که نقش کودکان را در کنار خاندان سلطنتی حکاکی کرده‌اند. در دوره‌ای که با اختراع خط، کتیبه و نبشته‌های ابتدایی در دست است حدس و گمان ما تا حدودی به‌وسیله نوشتارها به یقین نزدیک‌تر می‌شود. وجود لوحه‌های ابتدایی آموزش کتابت در مراکزی که به EDUBBA یا خانه «گل‌نوشته‌ها» معروف هستند، نشان‌دهنده آموزش افرادی است که به حدس می‌توانند طبقه‌ای از کودکان و نوجوانان را هم دربرگیرند.

در پاییز امسال، نمایشگاهی در موزه‌های شهرهای سمنان و شاهرود برگزار شد که «یادگارهای کودکان» نام داشت. به نظر می‌رسد این نمایشگاه بیش از هر چیز بهانه‌ای بوده برای دیدن آثار گذشتگان با نگاهی جدید، چون وقتی صحبت از قرن‌ها و هزاره‌هاست، آن‌هم در نبود نوشتار، کتابت، تاریخ مکتوب و مدون، صد البته گاه باید به حدس و گمان دست زد.

چهارچرخه‌های دیروز

این گونه پیکرک‌ها یادآور اسباب بازی‌های امروزی مانند اتومبیل‌ها و چهارچرخه‌هایی هستند که کودکانمان با به حرکت درآوردنشان تحرک بیشتری را تجربه می‌کردند. ساخت این وسایل متحرک از سفال و فلز، مثل همین پیکرک مفرغی که در مارلیک کشف شده، در سه هزار سال پیش (هزاره اول پیش از میلاد) در مناطق شمالی ایران رواج داشته. نمونه‌هایی از این نوع پیکرک در موزه‌های مصر و یونان در مجموعه وسایل مختص به کودکان به نمایش درآمده است.

جانوری از هزاره‌ها

پیکرک‌های حیوانی که به شکل‌های مختلفی ساخته می‌شود. دلیلش هم این است که این پیکرک‌ها گونه‌های مختلفی هستند که در زیست‌بوم منطقه وجود داشته‌اند. شاید به‌نوعی برای آشنایی و الفت بیشتر کودکان با محیط‌طبیعی پیرامونشان ساخته می‌شده. مثل همین پیکرک مفرغی که در مارلیک گیلان کشف شده و قدمتش به سه هزار سال پیش (هزاره اول پیش از میلاد) برمی‌گردد.

موش سفالی

این پیکرک سفالین که به شکل موش است، در نیشابور کشف شده و متعلق به 900 سال پیش (سده پنجم هجری) است. ابعاد کوچک این پیکرک که فقط 5/8 در 7/5 سانتی‌متر است، این احتمال را که بازیچه دست کودکان بوده بیشتر تقویت می‌کند. از آنجا که شناخت این حیوانات برای کودک و بازی با آنها، در شناخت کودک با موجودات محیط پیرامونش نقش اساسی بازی می‌کند، می‌توان پذیرفت که شیوه‌های مختلف آشنایی کودکان با این‌گونه

جانوران از قدیم مورد توجه بوده است.

پیکرک‌های کوچک

تعدادی از آنها نه در قبور پیدا شده‌اند، نه در معابد و نه در هیچ مکان دیگری که جنبه تقدسی داشته باشد، آن هم به تعداد زیاد. برای همین هم این نظر را که جنبه بازیچه‌ای و استفاده روزمره‌ای این پیکرک‌های مفرغی کوچک، بر جنبه آیینی و حتی تزئینی‌شان اولویت داشته، قوت می‌بخشد. این پیکرک‌های حیوانی که قدمتشان به چهار هزار سال پیش (اوایل هزاره دوم پیش از میلاد) برمی‌گردد در لرستان کشف شده‌اند.

نقش کودکی

سفالینه‌های منقوش به نقوش کودکانه و استلیزه (خلاصه شده) این گمان را تقویت می‌کنند که این آثار برای جلب توجه کودکان بوده و یا با نگاه و توجهی ویژه به کودکان ساخته و نقاشی می‌شدند. پنداری ظروف منقوش،

نقش کودکان امروزی را تداعی می‌کنند. این تکه سفال منقوش در تل باکون فارس کشف شده و مربوط به هفت هزار سال پیش (هزاره پنجم پیش از میلاد) است.

مشق شب

از این لوحه‌ها به تعداد زیادی در شوش به‌دست آمده و احتمالاً برای آموزش کودکان بوده است. لوحه‌ای گلین با خط میخی سومری به قطر 3/8 سانتی‌متر که متعلق به چهار هزار سال پیش (هزاره دوم پیش‌ازمیلاد) است. امروزه برخی از مراکز آموزشی و فرهنگی جهان در آموزش خطوط باستان به نوآموزان از این روش استفاده می‌کنند.

نقشی برای سرگرمی

نقش انسانی در ابعاد بسیار کوچک (3/4 سانتی‌متر) که در نهایت سادگی روی صفحه‌ای سیمین حکاکی شده. به حدس می‌توان گفت که این پلاک سیمین متعلق به کودکی باشد که جز سرگرم کردن او کاربری دیگری نداشته. از

آنجایی که این اثر از قبور یا مکانی با کاربری آیینی به دست نیامده، می‌توان بازیچه بودن آن را قوی دانست. این پلاک سیمین که متعلق به 2600 تا 2700 سال پیش (700 - 600 پیش از میلاد) است در لرستان کشف شده.

جغجه باستانی

این نمونه احتمالاً می‌تواند یک سرگرمی کودکان باشد. شی‌ای سفالین (احتمالاً جغجه)، که نمونه‌های سفالی و فلزی زیادی از آن در شوش به دست آمده و کاربری آن غیر از حدس بازیچه بودنش مشخص نیست. این شی با 12 سانتی‌متر بلندی، متعلق به چهار هزار تا سه هزار سال پیش (به اواخر هزاره دوم پیش از میلاد و اوایل هزاره اول پیش از میلاد) است.

بازی ایلامی

این شی سفالین احتمالاً یک نمونه جغجه است به صورت پیکرکی حیوانی. شی‌ای به بلندی 3/5 سانتی‌متر که

مربوط به دوره ایلامی (درحدودسه تا چهار هزار سال پیش) است و در شوش کشف شده. این نمونه به همراه نمونه‌های زیاد دیگری که شکل‌های حیوانی دارند شاید جلب‌توجه بیشتری برای کودکان داشته‌اند. شاید هم نمایانگر رفاه بیشتر خانواده و طبقه اجتماعی بالاتر کودک بوده. چرا که نسبت به جغجغه‌های ساده‌تر، ارزش بیشتری از جهت تکنیک کار داشته است.

اسباب‌بازی قیمتی

این نمونه بسیار زیبا پیکرکی شیشه‌ای است متعلق به دوره ساسانی که در شوش کشف شده و فقط 1/7 سانتی‌متر است. می‌شود این‌گونه حدس زد که احتمالاً بازیچه کودکی بوده که در خانواده‌ای با درجه اجتماعی بالا پرورش می‌یافته؛ همانگونه که امروزه بازیچه کودکان در طبقات اجتماعی مختلف متفاوت و از ارزش هنری و اجتماعی مختلفی برخوردار است.

قمقمه کودک

قمقمه‌های سفالین در اندازه‌های مختلف و از مناطق بسیار زیادی در ایران به‌دست آمده‌اند؛ مثل همین قمقمه سفالین 12 سانتی‌متری که قدمت‌ش به چهارهزار سال پیش (هزاره دوم پیش از میلاد) برمی‌گردد و در کرمانشاه کشف شده. این قمقمه را از این جهت مورد استفاده کودکان دانسته‌اند که اندازه‌اش بسیار کوچک‌تر از نمونه قمقمه‌های کشف‌شده بزرگ است.

ارجاع به این مقاله

شمشاد امیری خراسانی، «اسباب بازی های عهد باستان»، پارسیان دژ، ۱۳۹۲.

خواندن مقاله و پیوست‌های آن در وب‌سایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<http://parsiandej.ir/articles/1382/pdf/اسباب-بازی-های-عهد-باستان.pdf>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵